

patikus módon tehát egyszerre hívja fel a figyelmet a filológiai műveletek esendőségére, a szöveg olvashatóságának az olvasója felől eredeztethető szükségszerű végességére. Ezt a felismerést a digitális technológia korában sem spórolhatjuk meg magunknak.

Ha abban a megjelenítésben tekintünk ezekre a „jövőfilológiákra”, amelyben a *Metafilológia 1.* című szövegyűjtemény jóvoltából az olvasó előtti képzeletbeli képernyőn különféle konfigurációkban legördülhetnek, és mindemellett még azzal az optimista feltételezéssel is élünk, hogy a számítógép uralta, minden érzékre intenzívebben ható médiumok korában lesz még a jövőben a pusztá szövegre (textúrara, dinamikus szövegre, nyitott szövegre, hipertextekre stb.) kíváncsi és azzal professzionálisan foglalkozó filológia, akkor kötetünk tanulmányai egyenként, de maga a fordításkötet is egy (meta)filológiai etika vázlatát tárja elénk. Ez az etika megköveteli a szövegközeliséget, a szövegen és a szöveggel dolgozó maximális pontosságát, miközben egy a saját elméleti előfeltételeivel és apóriáival tisztában levő, azokra reflektáló szöveghagyományozói gyakorlatot is megjelenítve látunk. Olyan filológia vízióját vetíti elénk a kötet, amely (jelen esetben) járatos a szövegfordítás és ezzel a szöveghagyományozás, szövegértelmezés, szövegkiadás gyakorlatában, és talán még arra is újból és újból képessé válik, hogy elkerülje a kiadók a kötet megtérülésével kapcsolatos kifogásait. Átfogó, nemzeti érdekeken és pusztán a korszakra jellemző kívánalmakon átívelő filológiákat vizionál, amely toleranciára is nevel, Heinz Schlaffer értelmében, aki szerint a „megértés nem más, mint a növekvő mértékű idegenségtapasztalatra adott toleráns válasz” (566.). Sajnálatos módon ez a „jövőfilológia” a hétköznapitól erősen eltérő igényszintjével sosem kerülheti el teljes mértékben a vádat, hogy elefántcsonttoronyban él, mindenestre a maga oldaláról mégis teljes mértékben nyitott a gyors (nem csak) technológiai változások világával való együttműködésre. Nehéz lenne nem szimpatizálnunk a (meta)filológiai hozzáállásnak ilyen minőségekkel bíró változatával. (*Ráció*)

ZSELLÉR ANNA

„Szkripturális irányváltás”, avagy mi mindent szokás csinálni egy könyvvel?

METAFILOLÓGIA 2.

Ragasztókötésű fóliázott recepció

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a Déri Balázs és Kulcsár Szabó Ernő szerkesztette *Filológia*-sorozat valamennyi kötetének birtokában lehetek. Ennek megítélése azonban akár még változhat is. A négy könyvet egymásra fektetve ugyanis kiderül, hogy azok nemcsak 3036 oldalnyi hazai és nemzetközi tanulmánnyal gazdagítják könyvtáramat, de annak polcain 16 folyó(centi)méternyi helyet is követelnek maguknak. Ez nagyjából megfelel az 1983-as Proust-kiadás há-

rom kötetének, megtoldva a *Szodoma és Gomorrával* és talán még az *Albertina nincs többével* is. Ez utóbbi szempont pedig még akkor is 'sokat nyom a latba', ha az olvasók a hosszabb, ám gazdaságosabb utat választva egy könyvtáron keresztül jutnak el az olvasmányhoz. Tehát, a szóban forgó kötet témáját megelőlegezve, nemcsak azt a kérdést tenném fel, mit tudhatunk meg belőle, s mennyiben változtatja meg szakmai gondolkodásunkat, de járulékosan azt is, mit kezdünk vele egyáltalán (előtte, közben és utána)? E tekintetben azt is el kell mondanom, mi történt eddig. (Vö. Szajbély Mihály hasonló irányú reflexióit a *Filológia – interpretáció – médiatörténet [Filológia 1.]* című kötetéről készült recenziójában. *Irodalomtörténet*, 2011/3, 415–426, itt 426.) A sorozat itt tárgyalandó harmadik kötete (*Szerző – könyv – jelenetek*. Szerk. Kelemen Pál, Kulcsár Szabó Ernő, Tamás Ábel és Vaderna Gábor) ugyanis a legterjedelmesebb, s ennek a 856 oldalnak a befogadásához kezdetről fogva szükségeltetett némi, a ragasztókötésű és fóliázott kötettel szembeni erőszakos beavatkozás. Ebbe az első, illetve utolsó közel száz oldal aprólékos lehatárolásán túl a kötet – akár egész éjszakákra kiterjedő – lapjára fordítása, illetve a gerincére gyakorolt határozott, a növekvő oldalszámmal egyre keményebb nyomás és gyömöszölés is beletartozott. Mindez jó lelkiismerettel történt, hisz másképp a könyv gerince felőli sorvégek, illetve -kezdetek másként, nevezetesen optikailag keskenyebb formában közölték volna mondandójukat. Amihez persze azt is hozzátehetjük, hogy a bölcsész és általában a (nem populáris) tudományos szerzők, továbbá olvasóik, mint például az egyetemi hallgatók általában megszokták a ragasztókötésű fóliázott recepciót. Jelen kötetre vonatkozóan egyébként elmondható, hogy ha tekintélyt parancsoló gerincén az intenzív használatot követően ki is rajzolódtak némely barázdák, mindösszesen egyben vészelte át olvasója atrocitásait. A könyv e tekintetben tehát nem okozott (kellemetlen) meglepetést. Lássuk, mennyiben támogatta és támogatja tartalmában e talán szokatlan felütést!

A beválogatás gesztusa

A *Metafilológia 2.* és a *Metafilológia 1.* a sorozat másik két kötetétől abban különbözik, hogy míg azok konferenciák dokumentációi, ezek szöveggyűjtemények: reprezentatív és tematikusan körülhatárolt válogatások a témához kapcsolódó szakterületek nemzetközi irodalmából. A *Metafilológia*-köteteknek van tehát egy olyan tudományközvetítő missziója, amelynek hagyományos orgánuma például a *Helikon* folyóirat, s amelynek sorát olyan vállalkozások bővítették, mint a kilencvenes évek szegedi *Testes könyvei* és a pécsi *Az irodalom elméletei-*, illetve a pesti *Narratívák*-sorozat. Míg azonban abban az időszakban (és még inkább azt megelőzően) volt az ilyen kezdeményezéseknek az alapvető fizikai és nyelvi hozzáférésre irányuló intenciója, mára magának a (be)válogatásnak a gesztusa került előtérbe. A szövegekhez időközben bárki hozzájuthat, aki foglalkozik a témával, viszont egy bizonyos összeállításban üzenetüknél többet is tükrözhetnek. E gesztust és koncepciót ismertetendő az alábbiakban a *Metafilológia 1.* kötet bevezetőjére is támaszkodom, anélkül azonban, hogy annak tartalmi részét alaposabban szemügyre venném. E döntés legitimációja egyrészt a bevezetőmben tematizált ol-

vasó, illetve a kritikai írás teljesítőképességében rejlik: izomerő és terjedelem kérdése lett volna további hatszáz oldalnyi tanulmány figyelembevételével. Másrészt ezt támogatja a két szerkesztőgárda azon eljárása, hogy a köteteket tematikus alfejezetekre tagolják (*Metafilológia 1.: Szöveg, Variáns és Kommentár; Metafilológia 2.: Szerző, Könyv, Jelenetek*), melyek mentén elkülöníthető az egy kötetre (ez esetben a másodikra) eső penzum. Végül pedig alább olyan olvasási ajánlatok kísérletére is sor kerül, melyek nem a tematikus alfejezetek mentén járják útjukat, s korlátozhatók a vonatkozó kötetre (illetve akkor is rekonstruálhatóak, ha 'végeik' esetleg a másik kötetbe vezetnek).

Az írott tárgyak története

A koncepció tulajdonképpen két irányból is megközelíthető. Az egyik irányt olyan médiatörténeti (divatosabban: médiaarcheológiai) érdeklődésnek lehet nevezni, amelynek jegyében felidézhető – megkonstruálható vagy éppen újraírható – „az írott tárgyak átfogó története” (Chartier, 398.). (Konkrét szerzőket csak a *Metafilológia 2*-ből idézek. A két gyűjtemény előszavaira *M1.* és *M2.* rövidítéssel hivatkozom.) Ebben a felfogásban azokra a médiumokra (más szemszögből: kulturális gyakorlatokra) irányul a figyelem, amelyek az írásbeliség kezdeteitől napjainkig biztosították s egyúttal meghatározták az írásos kommunikáció feltételeit. E lépéshez az irodalomtudomány korábbi paradigmáira vonatkozóan szükségessé válik a súlypont áthelyezése a nyelvre irányuló figyelemről az olyan „külsőleges tényezőkre”, melyek „az anyagi kultúra szféráját alkotó mediális-intézményes környezet[ben]” (*M1.*, 15.) mutatkoznak. Ennek egyik hozadéka az az üdítő felismerés, hogy egy könyvvel sok minden más is történik azon kívül, hogy olvassák. Hisz az „írott tárgyak” ’profiljához’ az is hozzátartozik, hogy azokat „[k]inyomtatni, megvenni, eladni, gyűjteni, kölcsönadni, kölcsönvenni, ellopni, elveszteni, széttépni, összefirkálni, kidobni, elégetni, reciklálni stb.” (*M2.*, 14.) is lehet. E megközelítés másik hozadéka a kultúratudományos holizmus: a figyelem kiterjesztése a Gutenberg-galaxison (és Európán) túlra, az elkülönböződött részdiszciplínákban tevékenykedő bölcsészek közös projektje, amelynek keretei között megosztják egymással az írásbeli kommunikáció vizsgálatára kidolgozott módszereiket, illetve egy a korábbinál átfogóbb korpuszban egyesítik a kőbe vésett betűket, a papirusztekercseket, a pergamenföliókat, a könyvfórmátumokat és a digitális szövegeket. (Mely szándékot jól szolgálja a kötetek szerkesztőgárdáiban kirajzolódó szoros együttműködés klasszika-filológusok és modern irodalomtörténészek között.)

A filológia mint kulturális gyakorlat

A másik koncepcionális megközelítés jellemzéséhez előrebocsátandó, hogy a nyelvtől a „külsőleges” médiumhoz, „a szöveg felől a könyv felé” (Price, 417.) tett lépés egyrészt a tudománytörténet aktuális alakulása által kikényszerített kompromisszum egy olyan szerkesztőgárdától – illetve az említett két konferenciakötet szerzőinek túlnyomó többségétől is –, amelynek munkássága a „nyelvi fordulat”

(M1., 15.) jegyében teljesedett ki vagy érett be. Másrészt olyan kihívás, amely a nyelviségről mint irodalmi-antropológiai univerzáliról való meggyőződést olyan diszciplínák belátásaival szembesíti, melyek története visszanyúlik a nyelvi fordulat előtti időkbe. E helyzetet egyetlen példával illusztrálva: a *Metafilológia 2.* előszava reflektál arra, hogy a könyvészeti fordulat dokumentumaként pozicionálnia kell magát például „a *Magyar Könyvszemle* csaknem 140 évnyi anyagával” (M2., 15.) szemben is. Alighanem e kihívás képezi a hátterét annak a programnak, amelyet a *Metafilológia*-kötetek a filológiai gyakorlat előtérbe állításával hirdetnek meg. Hisz az írott tárgyak történetét számtalan olyan tevékenység és foglalkozás is övezi, amely nem kapcsolódik a különböző médiumok hordozta (és formálta) szövegek megértéséhez: amely valójában külsődleges az írásos kommunikációhoz képest, s amely egyébként korlátozott funkcionális rekonstruálhatósággal is bír (vegyük példaként azon fuvaros vagy szállítómunkás viszonyát a könyvhöz, aki azt a régi frankfurti könyvvásárookra még *bordónként* mozgatta; vagy a *targoncást* egy mai nagykiadó raktárépületében). Az írott tárgyak történetének ilyesfajta széles spektrumával szemben „a filológia mint kulturális gyakorlat” (M1., 9., M2., 9.) programja azon szűkebb tevékenységek és foglalkozások körét célozza meg és teszi a médiaarcheológiai revízió tárgyává, amelyek *továbbra is* a nyelvhez és a szöveghez kapcsolódnak. Ilyen értelemben elmondható, hogy a „filológiai gyakorlat” fogalma nem korlátozódik a tudományra, még kevésbé a filológia 19. század óta intézményesült formáira, ugyanakkor megáll az olvasás határain (mondjuk a nyomdai szedőnél vagy a számítógépes *software* készítőjénél, mint szélsőséges eseteknél).

Míg az „írott tárgyak története” átfogó és számtalan nem-filológiai szakterületet felölelő interdiszciplináris koncepció, a „filológia mint kulturális gyakorlat” a szűkebb irodalomtudományos érdeklődés kultúr- és médiatörténeti szempontú újraelibrálásának mutatkozik – egyetlen (mégoly szerteágazó) diszciplína önmeghadására irányuló transzdiszciplináris kísérletnek. Ezt a szerkesztők előszava is reflektálja, amikor a 'meta-' prefixum jelentését egyrészt „túllépésként”, másrészt „reflexióként” (M1., 16.) értelmezi. Túllépni e kezdeményezés „a »puszta rekonstrukció« 19. századból fennmaradt ideológiájának örökségén” (M2., 11.) kíván, egy olyan hagyományon, amelynek legrészletesebb dokumentációját a *Metafilológia 2.* a modern szövegkiadás történetének összefüggésében nyújtja. Ez utóbbi történet az „alapszöveg-kiadástól” – pl. a szöveggondozás Karl Lachmann-féle módszerétől, a Greg-Bowers-féle analitikus módszertől – a „genetikus kritikán”, a „társadalmi szövegkritikán”, az „új filológián” (M1., 19–27.) át olyan mai felvetésekig vezet, mint a „filológiai szkepticizmus” (Nichols, 457.) és a „befejezetlen [...] posztmodernista irodalmi szövegkiadás” (Greetham, 590.) eszméje. Szűkebb értelemben a filológia tehát *szövegfilológia*, amely a maga kézenfekvőségében – s ha túllép kezdetein, annál inkább – demonstrálja, hogy a filológia szövegeken végrehajtott „műveletek történetileg változó együttese” (M1., 9.). Ugyanakkor a metafilológiai projektumban megfogalmazódó „filológiai kérdés” (M2., 10.; Schwindt, 709.) túl is mutat a szövegfilológiai érdekeltségen. (Vö. Hárs Endre: *Was ist eine philologische Frage? Beiträge zur Erkundung einer theoretischen Einstellung*. Szerk. Jürgen Paul

Schwindt / *Kulturtechnik Philologie. Zur Theorie des Umgangs mit Texten*. Szerk. Kelemen Pál, Kulcsár Szabó Ernő, Tamás Ábel. In: Irodalomtörténet, 2011/3, 427–434.) A 'metafilológus' azon megfigyelése, miszerint „a szövegek keletkezésének, forgalmazásának, hagyományozásának, archiválásának, tudományos és nem tudományos feldolgozásának folyamataiban minduntalan tetten érhetők a filológiai műveletek [...] és társadalmi gyakorlatok” (M2., 10.), a szövegkiadás gyakorlatánál többet is magában foglal. A szövegfilológia radikalizálódásának története egy másik és (talán mondhatjuk) tágabb értelemben vett *modern* filológia önmeghaladásának útját is egyengeti. Az említett műveletiség előbb belátható ugyan a szerkesztők, mint az értelmezők – előbb az előszó- és kommentáráírók, mint a műfajilag és publikációs formáikban is elkülönülő tanulmány- és monográfiászerzők – esetében. De a metafilológia érdeklődése ez utóbbiakra, azon filológiára is irányul, amelynek munkája nem mutatkozik meg szükségszerűen közvetlenül a szöveg mediális megjelenítésében, s amelynek hatáskörében olyan 'műveletek' is felsorakoztathatók, amelyeket például csak a szemünkkel (és a hozzá tartozó kognitív apparátussal) végzünk. Azok a szövegek, amelyek a modern filológusok keze alól kerülnek ki, ritkán kerülnek egy kötetbe azokkal, amelyekre vonatkoznak. S munkájuk e tekintetben akkor is közvetett, ha a szerzőt, a szöveget, az olvasót mindösszesen az irodalmi kommunikációt érintő modellalkotó tevékenységükkel (lásd pl. a kötet Barthes-, Foucault-, Derrida- és Paul de Man-hivatkozásait) motiválják is a szűkebb értelemben vett szövegfilológia önrevízióját.

Praxeológiai fordulat

A modern filológia médiaarcheológiai újraértelmezése így egyúttal a feltételezett műveletiség *közvetettségén* való munkálkodás is. Mint ilyen a 'meta-' prefixum másik értelmezéséhez, a „reflexióhoz” kapcsolható, s itt a kötet harmadik tematikus blokkja, a *Jelenetek* válogatása szolgál a legtöbb útmutatással. E szövegegyüttes – „filológiai *Wunderkammer*” (M2., 12–13.) – egyaránt olvasható a modern filológiai gyakorlat megszüntetve megőrzéseként és radikális meghaladásaként. A megszüntetve megőrzés szolgálatában az imperatívuszok uralják a terepet. „[F]ilológiai vagy nem filológiai lenni – nem ez itt a kérdés – olvashatjuk például Barbara Johnstól –, hanem az, hogy miként olvassunk úgy, hogy áttörjük a jelentés előre kialakított képzeteit, hogy számot vehessünk a nem várt mássággal” (Johnson, 606.). Ugyanezen irányban fogalmazza meg Jonathan Culler is a „[n]em megalapozó filológia” (Culler, 607.), illetve Edward W. Said a „részletes, türelmes fürkészés, és [az] egész életen át tartó, a szavakat és a retorikát illető figyelem” (Said, 616.) kritikus attitűdjét. A „személyes *idzstibád* vagy [...] szoros olvasás” (Uő, 630.) dekonstruktív programjának itt erős politikai üzenete is van (félreérthetetlenül áthangzik a második iraki háborút legitimáló állami propaganda kritikája), de éppúgy illeszkedik a kritika fogalmának 18. századi hagyományába is. A filológia e koncepciója visszatérés az intézményesülés és a professzionalizmus előtti (hipotetikus) állapotba, „egy diszciplína előttiként felfogott filológiai élet[be]” (Schwindt, 714.). Egy tevékenység megtisztogatása, mely annyiban is kapcsolódik a kötet

programjához, hogy – a 'nézd meg a saját szemeddel, de még annak se higgy' jel-szavával – a filológus személyes diszpozíciójára tereli a figyelmet. Itt kezdődik a modern filológia radikális meghaladása.

A műveltség fent idézett definíciójában a tágabb értelemben vett *modern* filológia a szövegekhez kapcsolódó olyan tevékenységként foglaltatik benne („a szövegek [...] tudományos és nem tudományos feldolgozásának folyamatai”), amely a szövegfilológia gyakorlatán innen vagy túl pozícionálható olvasási (és másodlagos írási) gyakorlatnak tekinthető. A modern filológia kitüntetett tevékenységi területe a metafilológia reflexiójában ugyanakkor azon „jelenetek” sorába is illeszkedik, amelyeknek az intellektuson kívül részese a test, illetve a testet övező mediális-technikai környezet is. Az „írásjelenet” Rüdiger Campe szerint például „nyelv, instrumentális és gesztus instabil együtteseként” (Campe, 732.) a már elkészült szövegben is látni engedi azt, aki e tevékenységet folytatja, illetve azon körülményeket, amelyek között az írásaktus végbement. A „tárgyiságjelenet” Christian Benne szerint a „konkrét [írásos] tárgy és [az] élményinstancia közötti élményviszony[t]” (Benne, 744.) jelöli, azon belül pedig az „olvasásjelenet” olyan modelljével szolgál, amelynek a szövegértés csak egyik, nevezetesen a gondolati jellegű mozzanata. Az írás- és olvasásjelenet fogalmi ekként szembemennek az irodalmi kommunikációt érintő azon korábbi (annak idején forradalminak számító) elgondolással, amely a jeleket jelszerűségekre, az irodalmi kommunikációt a szemiozisa korlátozta. Jelen felfogásban a jel képes arra is, hogy a létrehozás, a közvetítés és a befogadás körülményeit is kommunikálja; hogy ha nem is a szerzőt (mint önazonos szubjektumot), de az író kezét, s ha nem is az olvasót, de az olvasó tekintetét is megjelenítse, és mindezt releváns módon azon médium lehetőségei szerint valósítsa meg, amelyben létrehozták. Az ilyen értelemben vett médiaarcheológiai „jelenet” a filológiai elméletalkotás teljesítménye, amely új megvilágításba helyezi az írásos kommunikációt. Ugyanakkor a filológia saját tevékenységének modellje is, hisz ugyanezzel a logikával magának a filológiának a művelési sora is megjeleníthető. Maga „a filológiai olvasás” eszerint egyrészt „a nyombiztosítás archeológiai aktusa” (Alt, 703.), másrészt olyan „filológiai archeológia”, amely „[a] jelek összekötésének aktusában hajtja végre [...] tárgyainak megkonstruálását” (Alt, 704.). Sőt, ennyiben a képlet meg is fordítható, s mondhatjuk azt is, hogy a törlés, a javítás, az újraírás gesztusaiban, vagyis „magában az írásban [is] eleve ott munkál a »filológiai mozzanat»” (M2., 10.).

Az olvasás és az írás gyakorlataként a modern filológia – amely hagyományos értelemben annyit sem változtat a szövegen, mint a szövegfilológia – a szöveggel való aktív viszonyának minősül tehát, s radikálisabbnak a könyv 'puszta' lapozgatásánál. Az ekképp értett filológiai gyakorlat aztán kapcsolatba hozható az archaikus „vadászó és gyűjtőgető” (Schwindt, 714.) életmóddal, a „bekebelezés” és az „emésztés” (Balke, 779.) fizikalitásával; eredeztethető a 18. századi „emberismeret” (Pethes, 786.) antropológiai mintázataiból; s leírható „intim kapcsolat[ként]” (Martus, 809.) vagy a múlt nem értelmező jellegű „újra-megtestesítése[ként]” (Gumbrecht, 682.) is – attól függően, mely szerző miként artikulálja ezt az újkeletű másságot. A modern filológia ilyesfajta reflexióinak felvonultatása a kötet adaptációjában mindenestre

azt a célt szolgálja, hogy kiegészítse a filológia szűkebb gyakorlatát annak tágabb értelemben vett pragmatikus (nemcsak intézményi, hanem praxeologikus) körülményeivel, s ezáltal mindahány változatában beemelje a műveletiség azon paradigmájába, melyet a mediális fordulat hozott magával.

Guided tours – a könyvön keresztül-kasul

Az itt ismertetett s egyúttal értelmezett koncepció persze mit sem árul el 850 oldalnyi szöveg gazdag kínálatából. Az önmagában csak a legelszántabb filológusok (vadászok, gyűjtők, recenzensek stb.) számára teljesíthető betűtömeg meghódítására álljon itt néhány, a tematikus blokkoktól eltérő olvasói útvonalterv, *guided tour*, amelyből ki-ki szűkebb érdeklődése szerint válogathat.

A könyvészet emendációja. A kötet legmarkánsabb, s eddig csak röviden érintett csapásiránya természetesen a könyvészet és a szövegfilológia megújulását reprezentálja. A könyv szociológusaként elhíresült Donald Francis McKenzie 1992-ben elhangzott beszéde „a könyv nem-nyelvi jelei[nek]” (McKenzie, 342.) rehabilitációját hirdeti, és provokatív programként azon történetek felkutatását szorgalmazza – az egyébként százéves brit Könyvészeti Társaság jubileumi ülésén –, amelyet a könyv beszél el, „meglehetősen függetlenül attól, amit a szövege elmond” (Uő, 343.). Ehhez társul Robert Darnton számadása saját könyvtörténeti módszerének kialakulásáról, illetve Roger Chartier elemzése a francia könyvtörténeti kutatások sajátosságairól: arról az útról, amelyen a francia könyvtörténészek a csak számadalmi és átfogó (például marxista) társadalmi modellekben gondolkodó társadalomtudománytól eljutottak a könyvvel folytatott konkrét tevékenységek vizsgálatáig, az írásos médiumok jóval sokrétűbb figyelembevételéig. Hisz a könyvkiadás folyamatában – így Chartier – „keresztezi egymást a technikatörténet és a gyártástörténet, a könyvkereskedés világának szociológiája és az olvasás szociológiája, a könyvek materiális tanulmányozása és a szövegek kulturális tanulmányozása” (Chartier, 402.). E tendenciát Leah Price „az irodalmi (*literary*) felől a betű szerinti (*literal*) felé, az absztrakt felől a konkrét felé tolódás[ként]” (Price, 417.) jellemzi, s azon műfaj 18. és 19. századi történetén explikálja (vagy inkább: allegorizálja), amelyben a könyvek mint megelevenedett tárgyak, mint narrátorok beszélnek el saját ’életüket’. Ugyancsak itt említhető Stephen G. Nichols okfejtése a „materiális filológiáról”: arról, miképpen módosíthat egy konkrét szövegtárgy, például egy kódex „kéziratmátrixa” (Nichols, 471.) bevett irodalomtörténeti kliséket. S végül ide sorolható a kötet nyitótanulmánya is: Wolf Kittler kísérlete a szövegfilológia rövid kultúrtörténetére – annak bemutatására, miképpen formálódott a 18–19. században „[a]z első, eredeti tapasztalat reprodukciój[al]” (Kittler, 30.) a szerzőn, a kiadón és a korabeli olvasókon át a kritikai kiadások koncepcionális munkájáig.

Körséta az alexandriai könyvtárban. A kötet klasszika-filológiai súlypontú tanulmányainak visszatérő hivatkozási pontja az alexandriai könyvtár mint a filológia ősjelenetének helyszíne – azon intézmény, amely megalapozta a nyugati világ kultúr- és médiatörténetét. „[M]ai kultúránk egész rendszere, különösen irodalmi kommunikációnk jellege a hellenisztikus korszakban gyökerezik” (Pretagostini,

522.) – írja Roberto Pretagostini, bemutatva azt az Alexandriából kiinduló paradigmaváltást, amely a „könyvekre, olvasásra épülő irodalom” (Uő, 521.) keletkezését, a szerzői, olvasói és műfaji kategóriák radikális átalakulását hozta magával. Az alexandriai könyvtárban kialakuló szerzőség fogalmát is érinti Jed Wyrick vizsgálata, aki összeveti a zsidó és a keresztény kanonikus hagyomány tulajdonítási és szöveglegitimációs stratégiáit. E számvetési előremutató eredményeként Wyrick megállapítja, hogy „a modern szerzőség természete teológiailag meghatározott, és egészében [sic!] átjárja a vallásos dimenzió” (Wyrick, 308.). Egy az alexandriai könyvtárnak szentelt tanulmánykötet bevezetője Christian Jacob írása, amely szintén „a filológiai nézőpont archeológiájá[ra]” (Jacob, 564.) törekszik. Jacob szerint „a művelt világok térképe” (Uő, 534.) „a történetileg és kulturálisan meghatározott konfigurációk heurisztikus összevetésé[vel]” rajzolható meg; így válnak láthatóvá „azok a sokrétű folyamatok, melyek a könyvtől a szövegig vezettek” (Uő, 566.). Végül a konkrét könyvészeti korpusz kérdéseivel foglalkoznak a Luciano Canfora könyvéből idézett részletek: a tekercsek és a kódexek között lezajló szövegtranszformációval, a „könyvtár-könyv” (Canfora, 274.) hagyományával, s nem utolsósorban az alexandriai könyvtárhoz kapcsolódó azon úgynevezett „panglosi elképzelés[sel]” (Uő, 284.), amely szerint a könyvtár pusztulásakor – a kanonikus hagyományozásnak köszönhetően – semmi sem veszett oda, amiért valóban kár lett volna – egy eszme, melyet maga Canfora is cáfol.

A betű teste. Képiség és szószerintiség feszültségéből építkeznek azok a tanulmányok, amelyek az irodalmi kommunikáció történetének tárgyi illetve testi vonatkozásait helyezik előtérbe. Lisa Maruca két, saját korában reprezentatív nyomdai kézikönyvet szembesít annak bemutatására, milyen mértékben és meddig ismerte, illetve fogadta el a könyvészeti szakma a szellemi termékek mögött rejtő fizikai munkát: hogy miképpen hadakozott „a kéz a szemmel, a gyakorlat az olvasással, a megtestesített »izommemória« a nyomtatott információval” (Maruca, 160.). Míg Maruca a szedő testét helyezi előtérbe, Jeffrey Masten a 16–17. századi szerzők azon „érintkezését [conversation]” (Masten, 190.) – a közös lakhely, az együttírás és a férfiszerelem azon összevegyülését – elemzi, amely a későbbi kritikai kiadások törekvéseivel szemben szinte lehetetlenné teszi a világos szerzőtulajdonítást. Az „együttműködésből született szövegek” (Uő, 221.) – „Shakespeare és Fletcher; Fletcher és Beaumont; [...] Marlowe és Nashe; Marlowe és Kyd” (Uő, 187.) stb. közös munkájának – logikája „a szerzőség véletlenszerűségét” (Uő, 213.) sugallja. Ezzel is hasonló eredményre jut Margaret J.M., aki a 17. század angol nyelvű kéziratos könyveit, levelezéseit, illetve azok nem nyilvános író- és olvasóközönségét elemzi – felmutatva egy olyan kéziratkultúra társadalmi hátterét, amely a nyomtatás korában is zavartalanul folytatódott. – A medialitás (testi) megtapasztalhatóságáról szól Joseph Farrell tanulmánya, arról, miképpen tematizálódik „a materiális szövegek törekenysége” (Farrell, 485.) a Kr. e. 1. századi római költészetben. Főképp Catullustól vett példák illusztrálják a költői reflexiót arra, milyen szerepet játszik a művek ’életében’ a hordozó médium (például a papirusz minősége), illetve a mecénás könyvtára, amelyben azok (ha egyáltalán) fennmaradhatnak. Ugyancsak a médium materialitásának előtérbe állítását célozza Friedrich

Kittler médiatörténeti esszéje: egy kísérlet annak a mások (például Ezell, 116. és Nichols, 458.) által vitatott tételnek az igazolására, miszerint a „mozgatható betűk” feltalálása mindmáig a médiatörténet alapvetően meghatározó „eseménye” (Kittler, 569.). Még a számítógépek is „csak azt automatizálják – írja Kittler –, ami Gutenberg mozgatható betűi óta a *korszertű* [...]. Ezek mind: a könyv még egyszer; csak éppen a világháborúk és a hírközlési technikák összes szelleme által megfosztva az embernek szánt terektől és időktől” (Uő, 573.).

Foucault, a klasszika-filológus. Bár a *Szerző* tematikájú blokk indokoltta is teszi, mégis feltűnő a francia filozófus magas hivatkozottsága a kötet tanulmányai-ban (az *Előszót* is ideszámítva tizenkét írásban a harmincnégyből). Ezek újszerű tendenciája a foucault-i útmutatások alkalmazása az új kontextusra. Uwe Wirth elemzése például abból a szempontból idézi fel Foucault és Barthes szerzőséggel kapcsolatos elgondolásait, hogy azokat a „kiadó funkció” (Wirth, 82.) irányába el-mozgathassa. Martha Woodmansee „a kollektív, korporatív vagy együttműködéses elem” (Woodmansee, 97.) feltárására használja a szerzőségről való funkcionális gondolkodást. Konkrét példája Samuel Johnson esete, aki „[a]nnak ellenére, hogy [...] segített megteremteni a modern mítoszt, miszerint a valódi szerzőség az eredeti alkotás egyéni aktusain alapul, [...] maga is olyan írásmódban vett részt, amely megkérdőjelezi ezt a szerzőfogalmat” (Uő, 103.). Bernhard F. Scholz 16–17. századi poetológiai példákat hoz annak demonstrálására, hogy a foucault-i szerző funkció kiegészíthető, sőt korszerűsíthető (sic!) a kora újkori mintázatokkal. Ugyancsak az antik szerzőség keletkezésének foucault-iánus újragondolásaként olvasható (anélkül egyébként, hogy itt Foucault konkrétan megemlíttetné) Erich Kleinschmidt elemzése a szerzői beszéd antik „eredetjeleneteiről” (Kleinschmidt, 309.). S végül tulajdonképpen Foucault a ’dublörje’ (avagy archimédeszi pontja) Friedrich Balke Nietzschéről szóló tanulmányának is.

Best of. Végezetül hangozzék el néhány, a nem szigorú értelemben szakmai olvasóknak szánt ajánlás. A kötet írásairól is elmondható az a szakmai körökben közhelynek számító tapasztalat, hogy az angolszász nyelvterületről származó tanulmányok fogyaszthatóbbak a német nyelven születetteknél. (A kötet három francia írása egyébként az előbbieket felé dől, ami nem magától értetődő. Van ezen felül két olasz eredetű szöveg is.) Mindazonáltal ami követhető, az néha szájbarágós, s nem kizárólagos szempontja a szűkebb válogatásnak. Mely sorban a legfrappánsabb (habár a fenti értelemben ’német’) írás Wolf Kittler tanulmánya a szöveg-filológia születéséről, illetve Stefen Martusé az irodalomtudomány ’intimitásáról’ (hogy-hogynem a kötet nyitó-, illetve zárótanulmányai). Az irodalom- és médiatörténeti ’események’ izgalmaival szolgál Jeffrey Masten (a Shakespeare korabeli írókról), Luciano Canfora (a tekercsekről, a kódexekről és a könyvtárakról), Joseph Farrel (a római költők papirusztudatáról) és (bár szájbarágósan) Lisa Maruca (a nyomdai kézikönyvekről). Informatív továbbá (és jól is olvasható) Roberto Pretagostini (a modern irodalom antik eredetéről) és Nicolas Pethes (az irodalomtudományos emberképek alakulásáról). Egy ilyen ’sétára’ mindenképpen el lehet tehát indulni.

juk nézve e recenzió végezetül csupán egyetlen rossz (avagy jó) hírrrel szolgálhat: azzal, hogy ezt a formátumot fénymásolni vagy szkennelni aligha lehet. Ki lehet tehát kérni a könyvtárban (vagy hozzá lehet jutni a könyvesboltban, esetleg kölcsön lehet kérni, vagy el lehet lopni stb.), s természetesen lehet hajtogatni és nyomogatni, vagyis lehet vele művelni mindazt, amiről (részben) szól (is). Ennyiben a *Metafilógia 2.* gyakorol(tat)ja is, amivel foglalkozik, s ez több mint *kézenfekvő.* (Ráció)

HÁRS ENDRE

Alföld-díj 2015.

2015-ben a szerkesztőség döntése alapján *Alföld-díj*at kapott:

BEREMÉNYI GÉZA: Kiemelkedő film- és színházművészeti munkásságáért, kortörténeti értékű rendezői és dramaturgiai életművéért, a Cseh Tamással közösen szerzett, immár klasszikussá váló dalok szövegírói tevékenységéért, önéletrajzi elemekkel gazdagon átszőtt, dokumentumértékű prózai műveiért, ezek folyóiratunkban közölt részleteiért, valamint *Kincsem* című drámájáért.

GÉCZI JÁNOS: A neoavantgárd vonzaskörében alakuló experimentális költészetéért, a vizuális irodalom területén végzett kutatásaiért, szociografikus mélységű prózája megalkotásáért, kultúrtörténeti értekezéseiért, valamint jelentős szerkesztői munkásságáért, köztük a több évtizede szerkesztett *Iskolakultúra* című oktatáselméleti folyóirat működtetéséért, a lapunkban hosszú ideje jelenlevő publikációiért.

KAPPANYOS ANDRÁS: Kiemelkedő irodalomtörténeti és elméleti munkásságáért, az avantgárd kultúra, a modern angol irodalom és a poétika területén végzett kutatásaiért, a kritikai fordítás területén elért tudományos eredményeiért, különös tekintettel a Joyce írásművészetét elemző kutatócsoport irányítására, valamint a folyóiratunkban történő rendszeres jelenlétére.

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA
Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége
Tipográfia: Kass János
Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége.
Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen
Felelős vezető: Becker Norbert vezérigazgató
Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.